

H. Breijer was sinds 1 januari 1888 nachtwaker voor f 125,00 per jaar en zou dit blijven doen tot 1 april 1908. Op 10 maart 1908⁹⁾ deelt de burgemeester aan de raad mee, dat Breijer ontslag heeft gevraagd „omdat hij niet langer de lantaarns wenschte te blusschen”.

Het ontslag wordt hem verleend.

G. Schrijvers (Gijsbertus, maar gezien de voorletter B op de wens had hij als roepnaam waarschijnlijk Bertus) was sinds het tweede kwartaal van 1888 nachtwaker. Schrijvers was tot zijn overlijden op 10 april 1895 als zodanig in dienst.

In de notulen van de raadsvergadering van 12 juli 1895¹⁰⁾ lezen we „dat na het overlijden van G. Schrijvers, aannemer der gemeenteverlichting, . . . zijne weduwe tot 1 mei de aan de verlichting verbonden werkzaamheden heeft doen verrichten, doch dat Burgemeester en Wethouders hebben besloten, haar vanaf 1 mei 1895 daarvan te doen ontslaan”. Hieruit blijkt dus ook dat verschillende „baantjes” door één persoon werden aangenomen, om zo een redelijk inkomen te verkrijgen.

Noten:

1. Van Dale - Groot Woordenboek der Nederlandse Taal.
2. Gemeente-archief Harmelen - voorl. inv. nr. 6 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1889-1907 p. 142-43.
3. G.A.H. - voorl. inv. nr. 5 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1873-1888.
4. G.A.H. - voorl. inv. nr. 230 - Reglement van de klapperwacht 1867.
5. Dit zijn waarschijnlijk de mensen die aangesteld zijn om de leden van de brandweer te waarschuwen, de zgn. porders.
6. G.A.H. - voorl. inv. nr. 9 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1921-1927.
7. G.A.H. - voorl. inv. nr. 27 - Notulen van Burgemeester en Wethouders der gemeente Harmelen 1896-1909.
8. G.A.H. - voorl. inv. nr. 7 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1908-1918.
9. idem.
10. G.A.H. - voorl. inv. nr. 6 - Notulen van de raad der gemeente Harmelen 1889-1907.

De situatie van het Woerdense onderwijs in 1799

door L.C.I.M. Peters

Woerden kent in de 16e eeuw reeds de Latijnsche school. Deze school heeft bestaan tot het jaar 1781. In het begin van de 16e eeuw bestaat er ook een eenmanschooltje. Van volksonderwijs is er echter geen sprake¹⁾.

Tegen het einde van de 18e eeuw ontstaat er in den lande ongerustheid over de toestand van het onderwijs. Vooral de in 1784 opgerichte Maatschappij tot Nut van 't Algemeen richt zich sterk op het bevorderen van het nationale onderwijs. De Bataafse Republiek maakt dan een nationale wetgeving mogelijk. Bij de Nationale Vergadering van 1796 worden verschillende voorstellen ingezonden betreffende het onderwijs. De Nationale Vergadering benoemt een commissie om de stukken te beoordelen. Deze commissie doet onder meer het voorstel om een nieuw in te stellen commissie opdracht te geven „tot het beraamen van een ontwerp van Nationaal Onderwijs”. De ingestelde commissie beëindigt haar werkzaamheden voortijdig omdat het niet doelmatig lijkt verder te werken in verband met de in voorbereiding zijnde Grondwet. De Staatsregeling voor het Bataafse Volk van 1798 zegt in de Burgerlijke- en Staatkundige Grondregels onder meer: „De Maatschappij wil, dat de verlichting en beschaving onder haare Leden zooveel mogelijk bevorderd worde”. In de Acte van Staatsregeling staat dat het Uitvoerend Bewind acht agenten (ministers) zal aanstellen, waarvan er een belast wordt met de Nationale Opvoeding, omvattende: „de Geneeskundige Staatsregeling, de vorming der Nationale Zeden, en de bevordering van het Openbaar Onderwijs, en van Konsten en Wetenschappen”.

Bij decreet van 21 december 1798 wordt er voor de „Agent van Nationale Opvoeding” een instructie vastgesteld. De eerste die in deze functie wordt benoemd is Theodorus van Kooten (1749-1813). In april 1799 wordt hij opgevolgd door J.H. van der Palm. Het ontwerp van algemene schoolwetgeving van Van der Palm wordt op 6 juni 1801 bekrachtigd als eerste Schoolwet²⁾.

Th. van Kooten, 1749-1813

J.H. van der Palm, 1763-1840

Bij brief van 11 februari 1799, met als briefhoofd „Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap”, wendt de Agent van Nationale Opvoeding der Bataafsche Republiek, Th. van Kooten, zich tot het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Holland met het verzoek om aan alle municipaliteiten (gemeentebesturen) binnen het voormalig gewest een aantal vragen voor te leggen met betrekking tot het onderwijs in de diverse plaatsen³). In voornoemde brief is een dertiental vragen opgenomen. De antwoorden op die vragen zullen de Agent van Nationale Opvoeding in staat moeten stellen om de nodige verbeteringen te kunnen voordragen die er op het gebied van het „Nationaal Onderwijs” behoren te worden ingevoerd en een begroting te kunnen samenstellen van de financiële middelen die voor die verbetering nodig zijn. Het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Holland besluit eveneens op 11 februari 1799 — in het vijfde jaar der Bataafsche Vrijheid — aan alle municipaliteiten binnen het voormalig gewest een extract uit het „Register der Resolutien”, waarin voornoemde brief is opgenomen, toe te zenden. Beantwoording van de gestelde vragen zal zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk binnen twee maanden, dienen plaats te vinden. De vragen hebben onder meer betrekking op welke scholen er zijn, het toezicht op die scholen, het onderwijzend personeel, de salarissen en door wie de salarissen betaald worden, welke reglementen er gelden, het aantal leerlingen enz.

De municipaliteit van Woerden beantwoordt de vragen aan de „Agent van de Nationale opvoeding der Bataafsche Republicq” bij schrijven van 4 april 1799⁴). Voornoemd schrijven geeft een goed beeld van het onderwijs in Woerden in 1799.

Er is in Woerden een „Fransch en Nederduitsch Stadsschool”. De stadsschool had twee afdelingen: „het Fransch School” en het „Nederduitsch School”. In de school wordt les gegeven door een meester, een ondermeester, die ouder dan 20 jaar moet zijn, en een aankomend „jongeling”, als tweede ondermeester. Onderwijs wordt gegeven in de beginselen der „Nederduitsche” (Nederlandse) taal, lezen, schrijven, rekenen en Franse taal. Frans wordt speciaal gegeven door de meester en tweede ondermeester, terwijl de eerste ondermeester Nederlands geeft. De meester is genaamd Elias de Jongh, oud 24 jaar. De tweede ondermeester is Jan van den Bol, oud 16 jaar. Tot eerste ondermeester is benoemd Jan van der Vaart, oud 23 jaar, die binnen 14 dagen wordt verwacht. De vorige eerste ondermeester is naar elders vertrokken.

Het salaris van de meester van het „Fransch school” is voorlopig vastgesteld voor vier jaar, waarvan er bijna twee verstreken zijn, op 100 gulden per jaar, terwijl zijn salaris als „Nederduitsch meester” nog niet bepaald is kunnen worden, aangezien dit gecombineerd geweest is met die van voorlezer in de „Gereformeerde” (Ned.-Hervormde) kerk, voor 200 gulden per jaar en vrij wonen. Binnenkort zal hierover een regeling getroffen worden.

Het bedrag dat door de leerlingen voor het onderwijs in Nederlands en rekenen moet worden betaald staat in bijlage A⁵).

Voor het onderwijs in Frans betalen de leerlingen elk kwartaal 3 gulden en 10 stuivers.

Het aantal leerlingen in het „Fransch school”, bij de meester, ligt tot dan nog tussen de 20 en 30. Het aantal leerlingen in het „Nederduitsch school” is zeer verschillend. In de zomer is het aantal leerlingen zeer gering. Thans (april 1799) ligt het aantal tussen de 120 en 130.

Alle kinderen van burgers die „van den armen trekken”, of opgeven dat zij voor het onderwijs van hun kinderen niet kunnen betalen, krijgen onderwijs in het „Nederduitsch school” inclusief rekenen, gratis. Aan de meester wordt hiervoor 31 gulden uit de stadskas betaald. De ondermeesters worden door de meester betaald, vooral de eerste ondermeester. De tweede ondermeester geeft meestal geld toe.

Het schoolgebouw en de woning van de meester zijn eigendom van de stad.

Na Pinksteren (1799) zal er opnieuw een „Fransch kost- en dagschool” van start gaan. Deze school is alleen bestemd voor jonge burgeressen. Op het lesprogramma staan: Frans, schrijven, rekenen, geschiedenis, geografie en verder „alle vrouwe handwerken”.

Zo lang het aantal leerlingen het toelaat, zal aan deze school een „meesteresse” verbonden zijn, die zodra het nodig is een „ondermeesteresse” zal aannemen.

De meesteresse is genaamd Maria Magdalena Groeneyk, geboren Agron en 29 jaar oud.

Jaarlijks zal zij een salaris van 75 gulden genieten.

De leerlingen betalen ieder kwartaal 7 gulden voor hun onderwijs.

Het onderwijs wordt gegeven ten huize van de meesteresse. Dit huis is hiervoor zeer geschikt, aangezien het vele en ook grote vertrekken heeft. Tevens ligt achter het huis een tuin.

Het bestuur van de scholen is opgedragen aan Cornelis Maas, Johannes Okhuijsen, beide leden van de municipaliteit en J.C. ten Noever. De bestuursleden genieten geen jaarwedde of enige „pecuniele” of andere voordelen.

De instructie voor de bestuursleden wordt als bijlage A, terwijl de instructie voor het onderwijs in het „Nederduitsch” school als bijlage B wordt meegezonden⁵). Laatstgenoemde instructie werd meestal overgenomen uit twee bij het Genootschap tot Nut van 't Algemeen „bekroonde prijsverhandelingen” van Johannes Floh en Van den Berg. Voor de „Fransche” school is er geen bijzondere instructie. Het onderwijs en de opvoeding wordt onder toezicht van het bestuur aan het onderwijzend personeel overgelaten.

De salarissen worden uit de stadskas betaald.

Het aanstellen van het personeel geschiedt, na een voorafgaand examen, door het bestuur. Tevens regelt het bestuur de examens van de leerlingen.

Aan het einde van de brief wenst de municipaliteit de Agent van Nationale Opvoeding alle mogelijke succes bij de pogingen om de zo noodzakelijke verbetering van de opvoeding der kinderen in het land te realiseren en zegt toe zo veel als mogelijk is daaraan mee te werken.

Noten:

1. C.J.A. van Helvoort, Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Stad Woerden, Hilversum 1952, p. 193.
2. J.H. Meijsen, Lager onderwijs in de spiegel der geschiedenis, 1801-1976, 's-Gravenhage 1976, p. 14-17.
3. De brief werd in het gemeentearchief van Woerden niet aangetroffen. Gebruik is gemaakt van het exemplaar uit het gemeente-archief van Schoonhoven, O.A. Schoonhoven, inv. nr. 161.
4. G.A. Woerden, Missivens 1799, Kast 3 nr. 6 boven.
5. De bijlagen A en B zijn niet bij de antwoordbrief bewaard.

De bevolking van Willeskop rond 1800

door G.J.A. Beerthuizen-van Kooten

Op 23 juli 1802 krijgt het gemeentebestuur van Willeskop van de „Gedeputeerden van het Departementaal Bestuur 's-Lands van Utrecht” opdracht binnen acht dagen opgave te doen van de gezinnen in de gemeente. Tevens moet het gemeentebestuur zorgen voor een lijst van alle inwoners. Eén en ander staat in verband met de werkzaamheden van een aantal gecommiteerden ten behoeve van de z.g. „Achtjarige heffing”, een op 26 februari 1802 door het staatsbewind der Bataafse Republiek afgekondigde belasting, „bij wijze van Gifte aan den Lande, op de bezittingen en Inkomsten van de Ingezetenen dezer Republiek”¹). De heffing op de bezittingen zal 4 % zijn, te betalen over acht jaar, ieder jaar een ½ %. De heffing op de inkomsten zal 16 % zijn, eveneens te betalen over acht jaar, dus ieder jaar 2 %.

Op 30 juli laat het gemeentebestuur van Willeskop aan de gedeputeerden weten dat „na behoorlijke opneming” er 52 huisgezinnen in hun gemeente zijn, waarbij vier watermolenaars. Ook de lijst met gezinnen en het aantal personen waaruit ze bestaan is meegestuurd. Uit de lijst blijkt dat de bevolking toen voor de helft uit boerengezinnen bestond. Ook blijkt van de inwoners 1/3 gedeelte nog niet de leeftijd van 10 jaar bereikt te hebben²).

Op 24 augustus 1795²) had het gemeentebestuur ook reeds zo'n volkstelling gehouden. Dat gebeurde toen op verzoek van de Representanten 's Lands van Utrecht, die in het eerste jaar van de Bataafse vrijheid met anderen zo snel mogelijk gestalte willen geven aan een plan „ter oproeping van de Burgers van Nederland tot het verkiezen eener Nationale Conventie”³).